

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра філософії та релігієзнавства

Кваліфікаційна робота

(освітній ступінь – «бакалавр»)

на тему: **«Репрезентації концепції свободи в постмодернізмі (Мішель Фуко та Жан Бодріяр)»**

Виконав: студент 4-го року навчання,
Спеціальність: 033 Філософія
Антоненко Катерина Андріївна

Керівник: Юринець Ярина Ігорівна,
Старший викладач

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »
Секретар ЕК _____
« _____ » _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	С.3-6
РОЗДІЛ I. Суб'єкт свободи в модернізмі та постмодернізмі	С. 6-15
РОЗДІЛ II. Висвітлення свободи через «турботу про себе» Мішеля Фуко	С.14-24
РОЗДІЛ III. Свобода в соціальній реальності Жана Бодрієра	С. 22-33
3.1 Симулякри та симуляція – головна зброя реальності.....	С. 22-25
3.2 Споживацька культура як відмова від свободи.....	С. 26-31
3.3 Спосіб реалізації свободи у Жана Бодрієра	С. 32-33
ВИСНОВКИ	С. 34-35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 36-37

ВСТУП

Дане дослідження зосереджується на аналізі особливостей концепції індивідуальної та соціальної свободи, які прослідковуються в постмодерністичних тенденціях починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. до сучасності. Філософія постмодернізму базується на запереченні всіх встановлених модернізмом цінностей, деконструкції та фрагментаризації суб'єкта. Епоха постмодернізму містить у собі змішання різноманітних жанрів, які асимілюються в матричний код, замінюючи реальність.

Актуальність теми дослідження полягає в демонстрації концепції свободи в постмодернізмі на прикладах загального філософського постмодерного дискурсу, праць Мішеля Фуко та Жана Бодрієра. В добу інформаційного перенавантаження сенсами індивід має схильність до втрати власних моральних орієнтирів, що призводить до нерозуміння людини як соціального суб'єкта, який має власні бажання. Дана робота репрезентує свободу людини, яку може\може не бути досягнуто завдяки/через самодослідження та дослідження суспільства. За допомогою різних способів обґрунтовується місце свободи в постмодернізмі. Концепт свободи актуальний в будь-яку епоху, оскільки він стосується індивідуального та соціального простору людини, порушуючи питання про вивільнення потенціалу в обумовлених суспільством соціальних інститутах.

Стан наукової розробки теми. В українському філософському просторі концепції свободи в постмодернізмі є достатньо дослідженими. Застосованими до дослідження даної роботи стали науковці Ковадло Галина та Петренко Максим, також Лях Віталій. Досліджуючи тему самоформування Ковадло Г. підіймає питання свободи в розумінні М. Фуко та досліджує екзистенцію та спосіб сприйняття свободи через призму моралі. Петренко М. та Лях В. аналізує відповідальність як основу свободи та вплив інформаційних технологій на саморозуміння людини. Дослідниця Людмила Шкіль розкриває суть сексуальності в працях Мішеля Фуко.

Об'єкт дослідження – концепція свободи в постмодернізмі, **предмет** дослідження репрезентації концепції свободи в постмодерній філософії Мішеля Фуко та Жана Бодріяра.

Мета – за допомогою аналізу висвітлити репрезентації концепції свободи в постмодернізмі, зокрема в працях Мішеля Фуко та Жана Бодріяра.

Завдання дослідження:

- Висвітлити загальні тенденції постмодернізму;
- Змалювати практики «турботи про себе» Мішеля Фуко як основоположні для розвитку свободи людини;
- Розкрити концепт вивільнення сексуальної свободи, послуговуючись працями Мішеля Фуко та Жана Бодріяра;
- Довести, що споживацька культура пригнічує свободу;
- Визначити симуляції як руйнівний чинник для людини;
- Зобразити спосіб реалізації свободи у працях Жана Бодріяра.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури. Зміст висвітлює дані про схему роботи. Вступ характеризує основні завдання даної роботи. У першому розділі демонструються відмінності між концептом свободи в модернізмі та постмодернізмі, а також зведено основні особливості доби постмодернізму. У другому розділі визначається практика «турботи про себе» М. Фуко та її вплив на становлення свободи людини, враховуючи компоненти влади суспільства. У третьому розділі показані характеристики симулятивної реальності та споживацької культури за Ж. Бодріаром. Разом з цим наведено фактори небажання людини розвиватися, а також приклади, за якими реалізація свободи не може бути встановлена. В висновках підсумовано та доведено основні завдання роботи.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Дослідницькі завдання розв'язувалися за допомогою загально-логічних методів наукового дослідження: критичного аналізу основних ідей текстів Мішеля Фуко та Жана Бодріяра, синтезу уявлень авторів з загальними тенденціями постмодернізму

щодо розуміння поняття свободи, узагальнення, а також індукції, дедукції, аналогії та класифікації.

Джерельна база дослідження:

Розділ перший. Для дослідження аспектів постмодерністичного дискурсу проаналізовано праці Еріха Фрома «Втеча від свободи», Жана-Франсуа Ліотара «Ситуація постмодерну», а також ряд аналітичних статей: Лях В. (2004) «Соціальні, особистісні та екзистенційні виміри свободи» (2004), Петренко М. «Філософія свободи в контексті проблеми людської гідності» (2017) та ін.

Розділ другий. Для дослідження рецепції поняття свободи в філософії Мішеля Фуко опрацьовано ряд праць, зокрема працю, засновану на дебатах, Chomsky N., Foucault M., & Rajchman J. The Chomsky-Foucault debate : on human nature (2006); а також Foucault M., Henri-Paul Fruchaud, Lorenzini D., Cremonesi L., & Al E. About the beginning of the hermeneutics of the self : lectures at Dartmouth College (2016); а також Foucault M. «L'éthique du souci de soi comme pratique de la liberté» (1984), а також Campbell E. «Narcissism as Ethical Practice?» (2010). Важливими до написання даного розділу були твори Фуко М. (1998) «Історія сексуальності-III: Турбота про себе» та Фуко М. (2006) «Етика турботи про себе як практика свободи». Аналітичними статтями послуговували Коваadlo Г. П. «Свобода як основа формування людини та як “турбота про себе”» (2008); Юрченко, М. С. «Концепція турботи про себе в стоїчній філософії познього еллінізму» (2018). Наостанок для порівняння концепцій свободи використано твір Жана Бодріяра «Забути Фуко» (2000).

Розділ третій. В роботі над розділом було проаналізовано ряд англomовних праць, а саме: Baudrillard J. «The Ecstasy of Communication» (1988); Baudrillard J. «The transparency of evil : essays on extreme phenomena» (2002); Hassan R. «The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life» (2020); Koch A. «Democracy and Virtual Politics» (2014). Основними для аналізу концепції Жана Бодріяра були його праці: «Симулякри і симуляція» (2004), «Символічний обмін та смерть» (2011), «В тіні мовчазної більшості, або Кінець соціального» (2000).

РОЗДІЛ I

СУБ'ЄКТ СВОБОДИ В МОДЕРНІЗМІ ТА ПОСТМОДЕРНІЗМІ

Питання про свободу особистості завжди переплітається із питанням про визначеність меж цієї свободи. Концепцію індивідуального «Я» можна вважати перманентною, зважаючи на постійність існування людини як суб'єкту. Протилежна сторона свободи відзначається поняттям "відповідальність", тягар якого не кожен готовий взяти. Проблематичність людського існування в будь-якому разі пов'язана з соціальними, політичними та культурними цінностями. Сучасність дарує людині можливість насичити повсякдення новітніми смислами, цінностями та моральними ідеалами, які створюють ілюзію волі, особливо в контексті прийняття індивідуальних рішень.

Тенденції концепту свободи в модернізмі та постмодернізмі мають різні сутнісні характеристики та, відповідно, виконують різні функції.

Постмодерністський світогляд сформувався як певна реакція протесту проти реальності. Якщо людина постмодернізму відображає внутрішній потяг до радикального плюралізму та фрагментарності, то людина модернізму прагне до стійкості та непохитності. Модерністи піддають реальність радикальній критиці, звертаючись до трансцендентності у пошуках істинного ідеалу, та відкидають реальність існуючого світу.

Для більш детального дослідження та порівняння часопросторів модерну та постмодерну пропонуємо проаналізувати більш детально модерністські (модерні) концепції свободи.

Філософський базис поняття свободи в епоху модернізму побудований на:

- 1) вченнях екзистенціалістів Альбера Камю та Жан-Поля Сартра,
- 2) психоаналітичних працях Зигмунда Фрейда та Еріха Фромма.

Надалі більш детально розглянемо ці концепції.

1) **Екзистенціалізм.** Свобода вибору траєкторії, яка впливатиме на існування індивіда, відображає загальну суть екзистенціалізму. Однак тут постає проблема інтерсуб'єктивності, яку Сартр залишає не вирішеною. Панує

концепція абсолютної свободи дій індивіда, яка базується на тій ж абсолютній істині, що всі діяння зроблені лише зі спонукань блага. Чи всі люди діють зі спонукань блага та на благо? Ні. Більшість рішень людина приймає керуючись міркуваннями внутрішніх страхів та негативних думок. До того ж, існування у жаданій реальності та пошук опори у власних силах дещо порушує правила капіталістичної системи. Якщо більшість буде приймати рішення з позицій інтернальної жаги, порушиться впорядкованість системи. Абсолютна свобода екзистенції Сартра стала підбадьорюючим концептом після Другої світової війни. В ті роки людині особливо потрібно було віднайти саму себе в уламках пост-воєнної свідомості та взяти відповідальність за життя у свої руки. Люди потребували авторитетних настанов щодо ставлення до собі подібних, а також до усвідомлення реальності свого життя. Позиція людини як єдиної рушійної сили у впорядкуванні системи прийняття рішень, продиктованих свободою, дещо врятувала французьке суспільство минулого століття.

2) **Психоаналітична традиція.** Однією з головних праць психоаналітичної традиції на таку тематику стала «Втеча від свободи» (1941) Е. Фромма. Німецький соціолог продукує проблематику свободи людини крізь її ставлення до зовнішнього світу. Соціокультурний та політичний контекст навколишнього середовища має радикальний вплив на становлення особистості, подекуди створюючи ґрунтовні обмеження. Важливим аспектом виступає розуміння самого себе як суб'єкта, оскільки «... усвідомлюючи власну окремість від природи та від інших людей..., людина неминуче відчуває свою незначущість і дрібність...» (Фромм, 2007, с. 32). Індивідуалізація – результат поєднання усвідомленості себе як індивіда з життєвою орієнтацією та в єдності з навколишнім світом. Розвиток особистості також призводить до збільшення кількості часу, який він проводить на самоті, адже усамітнена людина більше, ніж зазвичай, фокусується на своєму внутрішньому світі. Відмова від індивідуальності у свою чергу призводить до консолідації з соціумом та впливає на якість життя індивіда в негативному контексті. Враховуючи

неоднозначність та важкість поняття свободи, Фромм пропонує класифікацію: негативна «свобода від» та позитивна «свобода для».

Негативна «свобода від» за своєю суттю є ілюзорною, тому що вона формується на запереченні свободи та відсутності відповідальності. Даний термін стосується відокремлення індивіда від соціальної системи. «Свобода від» пов'язана з принципом приватної ініціативи як процесом індивідуалізації. Індивід – самотня істота, яка постійно стикається з зовнішніми факторами, через які не може зробити те, чого воліє. Зворотним боком "свободи від" є самотність та відчуження. Подібний вид свободи – тягар для людини. Людина набуває впевненості, пожертвувавши цілісністю свого Я, відмовляючись від своєї особистості, тому що не може винести самотності. «Свобода від» приносить людині рабство.

Позитивна «свобода для» характеризується звільненням від зовнішніх факторів та обмежень. Це поняття уособлює в собі можливість людини добровільно обирати свою діяльність. Позитивна свобода проявляється в усвідомленому та упорядкованому прояві людини до діяльності, до якої вона має нахил. Також тут прослідковується єднання з іншими учасниками суспільства, проте на засадах унікальності та автономності індивіда. Позитивна «свобода для» концептуально забезпечує в людині ресурсне становище для самореалізації. Усвідомлені любов і праця сприяють особистісному розвитку та розкриттю внутрішнього потенціалу, а «індивід мусить бути діяльним для подолання свого почуття сумніву і безсилля» (Фромм, 2007, с. 98).

Отже, модерністська концепція свободи полягає в правильному використанні своїх можливостей. Самою втечею від свободи є утримання від будь-яких проявів людської волі. Людина сама формує перешкоди та шляхи їх подолання в залежності від розуміння своєї самості. Особистість komponує соціальність та індивідуалізацію, виховує в собі балансування.

Пропонуємо розглянути основні тенденції постмодернізму, через які можуть бути виражені концепції свободи:

а) обмеженість свободи;

б) механізація суспільства;

в) плюралізм як відсутність стабільності.

а) **Обмеженість свободи.** На противагу модерну, тези постмодернізму пов'язані саме з невизначеністю та самотністю в боротьбі проти канонічних підвалин. Однією з центральних та початкових постатей постмодернізму став Жан-Франсуа Ліотар зі своєю працею «Стан постмодерну» (1979).

Основним рушієм прогресу, на думку Ліотара, виступає свобода волі, що дає змогу легітимізувати моральні прескриптивні висловлювання. Адже у своїй специфіці мета наукового знання постмодернізму – звільнити суспільство від соціальної несправедливості.

Головним твердженням у постмодернізмі висувається «недовіра до метанаративів» (Ліотар, 1995). Самі по собі метанаративи розглядаються як ідеологічний комплекс ідей, пов'язаний з придушенням свідомості людини. ««Токсичність» таких інтелектуальних конструкцій полягає не в тому, що вони помилкові, а в тому, що вони пригнічують, маргіналізують, примушують до мовчання будь-які альтернативні дискурси» (Вільчинський та ін., 2019, с. 159). В соціальному прогресі людина стає залежною від різних штучно сконструйованих установок та стереотипів. Тотальна орієнтація на зовнішні чинники стверджує неможливість збереження гуманістичних цінностей та традицій. В такому випадку статус знання як такого зазнає змін, людина відсторонюється від істини.

В постіндустріальну епоху наука та знання набувають комерційного та споживацького характеру. Основними завданнями людства стають виробництво, купівля та продаж. Науково-технічна ефективність загрожує людству в новому форматі, змушуючи оптимізувати буття під штучні наративи. Людина втрачає бажання індивідуалізації, адже тепер вона розчиняється не лише в соціумі. Новими заміниками реальності опиняються технологізація та прагматизація.

б) **Механізація суспільства.** Світ перестав потребувати людину в якості рушійної сили, адже з повною автоматизацією виробництва машина заміняє людину. В постгуманістичних традиціях людина взагалі лишається своєї суті,

відбувається процес «зміни соціокультурних парадигм, появи нових світоглядних орієнтацій, зміни самовизначення людини в контексті нових інформаційно-технологічних реалій, виникнення нового типу суспільства – постіндустріального, або інформаційного» (Лях, 2004). Важливою небезпекою для існування людини стає повне занурення в механічну калькулятивність світу. Штучний інтелект хоч і урізноманітнює життя, але є загрозою для людської цивілізації. Розглядається поглиблення взаємозв'язку з природою та її явищами, оскільки людина підпорядковується технічній сфері перестаючи використовувати свій потенціал. Це проявляється у зменшенні мозкової діяльності, оскільки багато завдань виконують машини та комп'ютери; у легкій доступності соціальних мереж, де можна зависнути в бездумності. Знакові системи розділяють і зменшують відповідальність людини, ілюзорно позбавляючи людину можливості ухвалювати рішення.

В постмодерністичних, радше постструктуралістичних, тенденціях важливим чинником конструювання реальності вважається інтерсуб'єктивність. В певному розумінні саме інтерсуб'єктивність забезпечує стратегію комунікації між суб'єктами та дозволяє опанувати нові рівні пізнання. Суб'єкт є безпосереднім носієм знань і свободи, а отже і відповідальності. Суть відповідальності полягає в правильній комунікації та підтриманні особистої участі в суспільстві. Людина не може уникнути відповідальності, адже з її допомогою створюються принципи рівності та справедливості. Петренко зазначає, що «вибір шляхів та засобів досягнення поставленої мети повинен поєднуватися з моральною та соціальною відповідальністю за наслідки такого вибору» (Петренко, 2017).

В культурологічному та соціальному аспекті контроль є важливим чинником формування постмодерністської культури. З'являється безліч механізмів, які контролюють не лише зовнішній, а й внутрішній світ людини. «Базовий наратив утратив свою впливовість, незалежно від того, який спосіб уніфікації при цьому використовувався, а також незалежно від того, чи це спекулятивний наратив чи наратив емансипації» (Ліотар, 1995, с. 24). За Ліотаром, мас-медіа є одним з

головних факторів впливу на структурну свідомість суспільства. «Занепад метанаративів» – переорієнтація людини, відмова від хибних тверджень, оскільки людина часто базує свій світогляд та особистість на самообмані.

Враховуючи складність розуміння людської подвійної природи, пропонується розглядати взаємодію розуму з відчуттями в контексті обмеження. Людське мислення має властивість перенасичуватися символічними та образними структурами, у разі чого людина стикається з маніпуляціями свідомості. У процесі отримання інформації із зовнішнього світу та спроб формування власних почуттів у повноцінні думки людина здатна ставити собі обмеження в управлінні світоглядом. Порушується зв'язок зі світом ідей і смислообразів, які візуально формуються свідомістю для підтримки ідеологічного мислення, втрачають цінність. Суб'єкт замінює чуттєвість ілюзорним контролем і холодною раціональністю, зрікаючись інтуїції як основи логічного відчуття світу. Саме тому свідомість може бути нездатною до відкритої взаємодії з цією реальністю. Це свідомість, яка мислить лише образними структурами і не дотримується поєднання розуму з почуттями. Згодом суб'єкт пристосовується лише до споживацтва і виникає проблема з пізнавальними здібностями. З цих міркувань світогляд людини набуває конформістського характеру, що веде до запрограмованої системи реалізації себе в суспільстві. Світогляд часто базується на загальних поняттях і думках. В якомусь сенсі даний випадок корелюється з модерністською негативною «свободою від» Фромма, оскільки людина підкоряється владі над собою.

в) **Плюралізм.** Ще однією важливою проблемою постмодернізму є неефективно велика кількість думок, які тільки ускладнюють можливість вибору. Опція нескінченного вибору нівелює зіпсований фундамент людської ідентичності – рівновагу. Існування великої кількості цінностей та примарної можливості вибору формує людські безладність і безвідповідальність.

Сучасна людина не може відмовитися від технологічних інновацій, бо вони формують нову систему координат. Здавалося б, імплікації постмодерністських тенденцій ведуть до побудови нових практик соціально-політичного устрою

світу, але водночас суб'єкт зазнає деконструкції. Без зайвої романтизації буде сказано, що для того, щоб побудувати нове, потрібно остаточно зруйнувати старе. Однак навіть відкидаючи загальні універсалиї, людина не може відмовитися від культурних цінностей, моралі та ідеалів. Людина завжди повертається до античності в пошуках відповідей, адже архаїка містить в собі всі таємниці. Проблема якраз і полягає в тому, що надмірна кількість встановлених моделей поведінки або устрою буття паразитує людину, робить її порожньою.

У сучасному кругообігу життєдіяльності людська сутність тримається на таких обов'язкових атрибутах як матерія, енергія та інформація. Остання є найголовнішим явищем постіндустріального світу, а також новою сутністю, що відкриває істини. Інформація виступає продовженням закону про три стадії прогресу людського розуму Огюста Конта (теологічна, метафізична, позитивна), стаючи відповідно четвертою. Інформація також виконує роль нової першооснови, замінюючи ідеалістичні та матеріалістичні вірування. Оскільки вона впливає на всі аспекти життя, то не тільки передає певні знання, а ще й формує свідомість людей. Інформаційне поле – новий ресурс для розвитку влади та знання, який стратегічно наносить удар людському самоусвідомленню та самопізнанню. Передані дані не можна вважати об'єктивними, адже вони інтерпретуються кожною людиною окремо, в залежності від знань та досвіду отримувача.

Небезпечним прикладом поглинання світом інформації можна назвати введену Ж. Бодріаром концепцію гіперреальності. Гіперреальність – специфічний стан інтелігібельного характеру, в якому реальність складно або майже неможливо відрізнити від її образу в культурі. Інформація символічно конструює фальшиве та неправильне враження про наявну реальність. До того ж віртуальний світ, особливості якого буде більш детально розкрито в наступних розділах цієї роботи, трансформує особистість людини, замінюючи їй реальність навколо. З радикальної точки зору такі практики деструктивно впливають на ідентичність, бо вводять у стан диспозиції.

До того ж, «мовні ігри» Ліотара – один з головних чинників конструювання соціальної реальності, які самі формуються на засадах інтерсуб'єктивності. Суспільство як комунікативна мережа соціальних залежностей, куди індивід включається задля отримання певної істини. Головних винахідників систем ідей Ліотар називає "вирішальними інстанціями", які могли б посприяти деструкції метанаративів. В епоху спекулятивної дійсності та відсутності сталої системи існування «соціальний суб'єкт сам по собі мабуть зникає у цьому розкиді мовних ігор» (Ліотар, 1995, с. 31). Це надає нам можливості зрозуміти, що для вдалої соціальної комунікації консенсусу буде замало, потрібно шукати не порозуміння, а непорозуміння.

Отже, за ідейними вимогами репрезентації концепції свободи в модернізмі та постмодернізмі є дещо схожими. Однак для модернізму свобода сприймається як цінність, що ґрунтується на переконанні в можливості досягнення індивідуального визволення через розум, раціональність і науковий прогрес. Свобода є неминучим чинником, за допомогою якого індивід має змогу досягти самореалізації.

Постмодернізм є пропозицією для суб'єкта свободи вдало реалізувати соціальну дійсність та наблизитися до вирішення мовних конфліктів. Постмодерністи, такі як Ліотар та Фуко, наголошують на тому, що уявлення людини про свободу визначаються культурою, владою, ідеологією та мовою. Існування універсальної істини концепції свободи заперечується через свідомі маніпулятивні процеси влади та суспільну ієрархію.

РОЗДІЛ II

ВИСВІТЛЕННЯ СВОБОДИ ЧЕРЕЗ «ТУРБОТУ ПРО СЕБЕ» МІШЕЛЯ ФУКО

Французький філософ Мішель Фуко розглядає людину як залежного від навколишнього світу, соціуму і природи суб'єкта. Природним для людини є відчуття невизначеності, невмілості вираження своїх потреб та інтересів. Існує безліч соціальних і культурних інструментів, за допомогою яких індивід має можливість формувати загальне розуміння світу. Свобода, поняття якої далеке від реальності систематичного світоустрою, може бути можливістю такої реалізації потреб. Вивільнення свободи спрямоване на змогу сформувати прийнятні форми соціального та політичного благоустрою, тому свобода розглядається як діалектична протилежність залежності.

Для подальшого розуміння реалізації свободи за Фуко, потрібно розглянути корінь проблеми, а саме особливість людської природи. В «Дебатах про людську природу» з Ноамом Чомськи 1971 року Фуко вдається до роздумів про витоки соціального буття людини. Поняття "людська природа" було важливим епістемологічним показником в історії пізнання, пов'язаним із богослов'ям, біологією та історією. Наприкінці XIX на початку XX століть соціалістичні наративи припускали, що капіталізм відбирає в людини можливості повністю реалізувати свої здібності, і що людська природа була відчужена в цій системі. Фуко зазначає, що «у капіталістичних суспільствах людина не реалізувала повного потенціалу свого розвитку та самореалізації; що людська природа була фактично відчужена в капіталістичній системі. І воно мріяло про остаточно звільнену людську природу» (Chomsky, Foucault, & Rajchman, 2006)

Для того щоб людина змогла налагодити гармонійні стосунки із самою собою і відновити зв'язок із витоками своєї природи, їй достатньо звільнитися від бар'єрів і обмежень, що звужують свободу. Держава використовує різні інструменти поглибленого контролю, які пов'язані з тілом та душею суб'єкта.

Фуко працював над вивченнями практик, знання про які суб'єкт спрямовує для поліпшення самого себе. Саме тому ключова практика творення людини, яка досягається через антропологічні погляди є «турбота про себе». Коваadlo зазначає про дві ідеї спрямованості етичної екзистенції: «вона спрямована як “угору” – до найвищих духовних, трансцендентних цінностей, так і “вниз” – до горизонтальних вимірів і тих цінностей людського життя, згідно з якими людина підпорядкована онтологічній турботі про себе» (Коваadlo, 2008). Фуко називає свободу «онтологічною формою людського життя», оскільки вона формує правила поведінки та відтворює моральні цінності.

Поведінка, спрямована на самопізнання, розглядається в приватних аспектах існування. Однією з головних позицій для досягнення розуміння себе є індивідуалізм. Фуко пише: «по-перше, індивідуалістичну позицію, що наділяє індивідуума в його неповторності абсолютною цінністю і приписує йому певну міру незалежності від групи, до якої він належить, або інститутів, у чиєму підпорядкуванні перебуває; далі, підвищену оцінку приватного життя - інакше кажучи, те значення, яке надають сімейним відносинам, формам домашньої діяльності та сфері патримоніальних інтересів; нарешті, інтенсивність ставлення до себе, внутрішніх зв'язків із самим собою, або тих форм, у яких індивідуум має сприймати себе як об'єкт пізнання і сферу діяльності, щоб трансформувались, виправитися, очиститися і тим самим врятуватися» (Фуко, 1998, с. 50).

Концепція «онтологічного ставлення до себе» Фуко є продовженням аналітичних досліджень Мартіна Гайдегера, тому що «все у світі має свою турботу, або намір, інтенцію, і пізнаємо ми світ завдяки нашій “інтенціональності”» (Коваadlo, 2008). Турбота визначається як конституювання людини та гарантує становлення ідентичності. Фуко сприймає етику як релевантний феномен для усвідомлення свободи людини, який формулюється за допомогою різних пізнавальних компонентів.

"Турбота про себе" являє собою принцип орієнтації на життя, який формується на "онтологічних" засадах. Вони творять та підтримують життя

людини. Тому земні задоволення та егоїстичні прагнення, які людина отримує від життя, не є винятково негативними, якщо вони розглядаються з погляду етичної практики "турботи про себе". Егоїзм за своєю природою заперечує альтруїзм, однак без задоволення базових потреб людина не здатна до суттєвих рішень ані для себе, ані для суспільства. «"Якщо ви спочатку піклуєтесь про себе і знаєте, ким ви є онтологічно; більше того, якщо ви знаєте те, на що здатні; якщо, нарешті, ви знаєте, що не повинні боятися смерті, тоді ви не станете зловживати владою над іншим"» (Фуко, 1998, с. 62).

Людина, яка захоплює і може стати рольовою моделлю для інших, зазвичай практикує свободу у своєму житті. Вона має свій особистий етос - свій спосіб життя і поведінки, яких вона дотримується. Щоб ця свобода стала такою, що запам'ятовується, тобто щоб вона перетворилася на етос, який може бути прикладом для інших, потрібно, щоб людина серйозно працювала над собою. «Етос має на увазі і ставлення до інших у тією мірою, в якій турбота про себе робить людину здатною займати в полісі» (Фуко, 2006, с. 249). Етика не є турботою про себе, але вона осмислюється скоріше як доктрина, якої потрібно притримуватися, яка в подальшій соціальній практиці допомагає конструювати комунікацію. Одним з найголовніших елементів цієї практики є пізнання та самопізнання.

Важливими аспектами формування людської свободи французький філософ вважає громадянську та політичну діяльність. Свобода невіддільно пов'язана з політикою і має свою власну політичну конструкцію. Бути вільним означає відсутність рабства, яке не вдовольняє власні бажання і прагнення. Це передбачає встановлення із собою стосунків панування і приборкання, оскільки ми самі стаємо головними арбітрами своїх життєвих виборів і рішень. Адже правила поведінки з собою, такі як самопізнання, будівництва сімейних відносин, ствердження власних цінностей, людина має співвідносити з соціальною сферою життя. Задля ефективного формування індивідів у суспільстві сформовано різні техніки, за дотримання яких, порушуються внутрішні обмеження, а отже, досягаються методи самодослідження.

Вільні люди часто використовують свою свободу для контролю, обмеження та управління іншими, що безпосередньо пов'язано як зі ставленням до себе, так і до інших людей. Однак, якщо аналізувати владу, не виходячи зі свободи, стратегій і політичних інститутів, а з точки зору правових норм, то ми можемо розглядати суб'єкта лише як суб'єкта права. Подібний умисел означає розгляд суб'єкта винятково як особу, якій було надано права, або особу, яка втратила свої права в результаті встановлення правового суспільства, адже « у відносинах влади необхідно є можливість опору, оскільки якби не було можливості опору..., відносин влади не існувало би зовсім» (Фуко, 2006, с. 257).

Фуко вважав, що найцікавішим для вивчення практик "турботи про себе" є греко-римський еллінізм, де можна виявити яскраво виражені форми "культури себе". Він також стверджував, що «багато технологій панування походять звідти і були застосовані в модерні та сучасності» (Foucault, Henri-Paul Fruchaud, Lorenzini, Cremonesi, & Al, 2016). Тоді як дисциплінарне суспільство прагнуло навчити суб'єкта самоконтролю, «техніки себе» були тісно пов'язані з техніками панування, і їх не можна було розділити. Важливо зазначити, що, хоча суб'єкт був активним учасником у процесі конструювання себе, правила, що визначають цей процес, походили з культури, в якій він жив. «...Я сказав би, що якщо тепер мене, по суті, цікавить спосіб, яким суб'єкт формується активно, через практики себе, то ці практики все ж таки не є тим, що винаходить сам індивід. Це схеми, що він знаходить в своїй культурі та які пропонуються, навіюються і нав'язуються йому його культурою, його суспільством і його соціальною групою» (Foucault, 1984).

Фуко виділяє три головні аспекти індивідуального та соціального розвитку, які включає робота над собою:

1) **Випробувальні практики.** Основною задачею виділяється допомога людині в розвитку своїх особистих якостей та контролю свої слабкостей. Особливого значення отримала методика утримання, яка могла полягати в утриманні від фізичних втіх або гедоністичних цінностей. Сенека, філософ-

стойк, застерігав, що людина неодмінно отримає необхідне для власного існування незважаючи на свої потяги та примхи. Ключем для розуміння себе є поміркованість поглядів.

2) **Самоаналіз або «роздуми про справи».** Фуко намагається відстежити, в яку частину дня практика роботи над собою більш сприятливо може впливати на людину, а також чи не є це заклопотаністю. Граючись із методиками піфагорійських традицій, Фуко звертає увагу на ранній ранок і пізній вечір як найзручніші проміжки часу для занурення в себе та саморефлексії. Часто можна помітити в сучасності тенденції розвитку, якими користувалися давні греки, такі як Сенека. Для ранкових ритуалів корисним було налаштувати розум та тіло на очікуваний день, а в вечірні практики людина мала згадати та обробити інформацію щодо дня, який минув. Тобто для того, аби оминати витіснені дії та емоції, греки радили детально аналізувати поведінку протягом дня, що призвело б до більш продуманих та якісний дій.

3) **Робота думки над собою.** Дана практика використовується як визначення принципів, за якими слід будувати своє майбутнє. Практика зосередження на виборі правильних ідей полягає в тому, щоб дослідити принципи, за якими людина діє, і розібратися, чому вона дотримується тих чи інших принципів. Іманентна практика потребує регулярної роботи над собою, а кожну мить потрібно використовувати для того, щоб усвідомити, які принципи справді важливі й мають бути прийняті, а які ні. (Фуко, 1998, с. 62-75).

Усі практики обов'язково мають підкріплюватися соціальними взаємодіями, оскільки процес становлення людини великою мірою залежить від її соціального кола. Певною мірою взаємообмін інформацією допомагає індивіду на шляху до більш продуманих дій. Чужа думка в жодному разі не має бути обмежувальним чинником для свободи будь-кого в безпосередній комунікації.

За філософією стоїків, якщо людина прагне щастя, то вона має дбати не тільки про свій розум, а й про своє тіло. У стоїків це пояснювалося концепцією взаємозв'язку фізичних і психічних станів. Практика «турботи про себе»

спрямована також на виявлення й усунення тих місць, де хворобливі прояви тіла й духу можуть взаємодіяти. Наприклад, погані якості душі можуть спричиняти фізичне нездужання, тому стоїк повинен був постійно стежити за своїм психічним і фізичним здоров'ям. Метою людини є щастя, якого вона має досягти ще за життя. «Ставлення до щастя в розумінні стоїків складалося з двох частин: контроль над тим, що можливо контролювати, і байдужість до того, що контролю не підвладно» (Юрченко, 2018). Як зазначає дослідник Юрченко, розроблені стоїками практики мали допомогти в досягненні обох цих цілей.

У культурі, пов'язаній із роботою над собою, з'явилися нові практики, як-от стриманість і панування, які стали нормою для сучасного образу влади. Унаслідок цього роль самопізнання збільшилася, і з'явилася потреба перевірити, проконтролювати та випробувати себе за допомогою конкретних вправ. Вище описані практики поставили питання про істинність самого себе центральним аспектом формування морального суб'єкта. Людина мала змінити свій спосіб життя та постійно працювати над собою, за допомогою вправ, пов'язаних із відмовою та дисципліною, які становили основу аскети. Важливим елементом є свобода від зовнішніх і внутрішніх обмежень. «Турбота про себе» передбачає суворий контроль над своїми бажаннями і вчинками. Метою такої роботи є досягнення вільного, розумного і щасливого життя для індивіда.

Отже, практика «турботи про себе» не існує як форма відлюдництва, а має подвійний комплекс – відновлює баланс між розумом і тілом індивіда та між самими індивідами. Індивідуалізм – західний принцип організації суспільного життя, заснований на ліберальних засадах, який полягає в духовному та матеріальному піднесенні. Основна цінність індивідуалізації людини, яка займається виробництвом, полягає в тому, що вона переводить індивіда зі стану заглиблення в колектив до стану власної автономії та розвиває його здібності до творчості. У свою чергу це справляє важливий вплив на розвиток суспільства загалом і є історично необхідним етапом у розвитку людської культури та цивілізації.

Важливим фактором, наскільки такими є соціальний та культурний, формування особистості є сексуальний. Сексуальне життя людини тісно пов'язане зі сприйняттям та пізнанням себе, відіграючи роль морального задоволення. Основне положення грецької моралі щодо сексу полягало в розрізненні між помірним бажанням і розпустою, а не в конкретних формах сексуального задоволення. Аберації в сексі пов'язувалися з надмірністю, а також із протиставленням активної і пасивної ролі. Наприклад, у християнських традиціях «відбувалася проблематизація уявлень про стать, включення феноменів тілесності й задоволення в нормативно–правовий дискурс, що регулює шлюб і сферу міжособистісних стосунків» (Шкіль, 2010). Обмеження, пов'язані з моральним характером і сексом, який розглядався як природний і необхідний, полягали в тому, щоб чоловік завжди залишався вірним в подружжі.

З появою питання про сексуальність, стає зрозуміло, що потрібен певний ступінь звільнення від моральних переконань і влади для досягнення більш вільних стосунків. Однак таке звільнення не гарантує повного щастя і задоволення в сексуальному житті, оскільки свобода відкриває нові можливості для встановлення відносин влади.. «Звільнення відкриває ціле поле для нових відносин влади, і йдеться про те, щоб контролювати їх усіма практиками свободи» (Фуко, 2006, с. 244).

Фуко визнає, що самореалізація можлива тільки в рамках соціальних обмежень, які завжди виявляються неефективними в перешкоджанні інтерсуб'єктивним зв'язкам. Він відкидає раціоналістичну політику, демократичні інститути як основні засоби самовизначення, взаємодії та опору. Натомість Фуко віддає перевагу моделі інтерсуб'єктивних відносин, яка виникає в дискурсивних практиках, розуміючи, що «влада є умовою можливості будь-якої форми суб'єктивності, а процес суб'єктивації не може відбуватися поза режимом влади» (Campbell, 2011). Так Фуко вважає, що "естетика існування" є одним зі способів "поліпшення" наших взаємозв'язків з іншими людьми.

Універсальної системи етики не може бути створено через постійну дуальність суспільства та влади.

Як зазначає пізніше Бодрійяр у своїй праці «Забути Фуко», відштовхуючись від праць самого Фуко, жоден процес не може бути здійснений шляхом репресії, тому що все функціонує на основі принципу виробництва. Водночас говориться про те, що всі процеси людської діяльності формуються послуговуючись моделлю звільнення (вивільнення). Ці дві моделі являють собою одну ідею, адже будь-яка форма вивільнення спричиняється придушенням. «Будь-яка форма звільнення провокується придушенням: як звільнення виробничих сил, так і звільнення бажання, як звільнення тіла, так і звільнення жінок тощо» (Бодрійяр, 2000, с. 35).

Отже, людині сучасності слід послуговуватися практиками «турботи про себе» та аналізувати власне буття задля успішної репрезентації себе в суспільстві. Концепція свободи індивіда у Фуко залежить від випробувань, самоаналізу, роботи думок над собою, належної комунікації з іншими індивідами, соціальних інститутів, реалізації себе, втілення моральних задоволень. Релевантним визначається виявлення та аналіз факторів придушення свободи задля намагання її розкриття. Сутність свободи скоріше розгортається тут концепт, який потерпає від розриву, тобто обумовлений багатьма непослідовностями.

Однак свобода не зможе абсолютно бути втілена в життя, адже її як такої не існує. Вона визначається не властивістю суб'єкта, а властивістю буття як такого. Вона концентрує в собі забагато форм та проявів людського існування і не зводиться до єдиного формату.

РОЗДІЛ III

СВОБОДА В СОЦІАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ ЖАНА БОДРІЯРА

3.1 Симулякри та симуляція – головна зброя реальності

Жан Бодріяр – французький філософ, провідний теоретик постмодерну. Найбільше відомий обґрунтуванням концепту симулякру, а також дослідженні симуляції як нової реальності суспільства.

Сучасна практика споживання створює особливий вид відчуження від навколишнього світу, надаючи людині можливість жити в притулку знаків: знаки і повідомлення повністю замінюють те, що споживається людством, оскільки акцент не ставиться на зміст повідомлень і значення знаків. Знаки використовуються тільки як символи, але вони все ж підтверджуються реальністю: повсякденність не могла б існувати як закритий світ, ізольований від зовнішнього світу, без імітації цього світу.

Постановка проблеми полягає у визначенні справжньої реальності, де можлива була б практика свободи особистісного характеру. У своїх роботах Бодріяр дає погляд на сконструйовану симуляцію реальності, наповнену символами й образами.

Суть проблеми симуляції полягає в заміщенні реального символами реального. «Симуляція ж ставить під сумнів різницю між "істинним" і "хибним", між "реальним" і "уявним"» (Бодріяр, 2004, с. 8). Це означає, що відбувається операція, за якої реальний процес передбачається за допомогою його копії, що є стабільним механізмом, здатним репрезентувати всі символи реальності та передбачати всі її несподівані функції.

Симуляція виникає з прагнення до ідеалу рівносильності, відмови від значення знака і його перетворення на зворотне і позбавлене життя відображення референта. Тоді як репрезентація намагається поглинути симуляцію, розглядаючи її як неправильне уявлення, симуляція охоплює всю структуру репрезентації, перетворюючи її саму на симулякр.

Якщо видалити всі перепони та інтегрувати "витіснені" елементи в цикл символічного обміну, це може призвести до знищення симулятивного механізму, що підтримується саме за рахунок нагромадження. Іншими словами, система символічного обміну може працювати не тільки на користь збереження симуляції, а й проти неї з урахуванням проблематичності коду.

Бодріяр зазначає, що «симуляція безконечно небезпечніша, бо дозволяє в будь-який момент зробити припущення, поза своїм предметом, що порядок і закон самі можуть-таки бути всього-навсього симуляцією» (Бодріяр, 2004, с. 32).

У разі інтеграції витіснених елементів у процес символічної комунікації, це може призвести до знищення симулятивного механізму, який існує завдяки накопиченню. Іншими словами, система символічного обміну може діяти не тільки "на користь" симуляції, а й "проти" неї.

Одним з основних рис симулякрів є їхня пустота, яка заповнює кожен ідею. Сприйняття влади і її зростаючих проявів нерідко ґрунтується на помилкових уявленнях, оскільки вона насправді є міфом. Будь-які запаси або резерви автономно руйнуються, і в кінцевому рахунку людство очікує ніщо.

Хоча одним із головних елементів словника Бодріяра є "симулякр", проте вперше даний термін зустрічається в давньогрецькому світі. Платон сформулював ідею про «ідеальну модель-оригінал (ейдос), стосовно якої можливі правильні або неправильні наслідування» (Зенкин, 2011, с. 8). Якщо копія точно відповідає моделі, то вона вважається правильною, а якщо не відповідає, то вона називається симулякром. Усі копії, як правильні, так і неправильні, мають зв'язок з оригіналом, який може бути позитивним або негативним.

Реальність підлягає знищенню через активні механізми раціоналізації та віртуалізації. Проблема симулякра, досліджувана Жаном Бодріяром, пов'язана з проблемою тимчасовості, де розриви і сприяють спотворенню і симуляції реальності, на які впливають три порядки симулякрів, що відносяться до інструментів контролю. Отже, за Бодріяром існує три порядки симулякрів:

1. "Симулякр природний" (від Ренесансу до промислової революції) – діє на основі природного закону цінності;
2. "Симулякр індустріальний" (промислова епоха) – діє на основі ринкового закону вартості;
3. "Симулякр симуляції" (сучасність) – діє на основі структурного закону цінності.

Відповідно до трьох порядків симулякрів, описаних раніше, Бодрійяр виокремлює три етапи їх формування:

1. Підробка відображає глибинну реальність;
2. Спотворення і маскуванню реальності;
3. Образ з відсутністю глибинної реальності;

Головним з вище згаданих для даної роботи являється симулякр третього порядку, оскільки саме він формує сучасні мотиви реальності та висвітлює роботизацію суспільства. Симулякр третього порядку існує за межами раціонального світу, він зведений до знаку, радше до операційного коду, який заміщає нереальні об'єкти.

Код являє собою елементарну генетичну матрицю, в якій безліч перетинів створюються для формулювання всіх мислимих питань і знаходження рішень. Із втратою детермінованості знака зникає його вся аура, включно з самим його значенням. У свою чергу виникають «кодовані збіги та незбіги», які формують собою «кібернетизований суспільний обмін» (Бодрійяр, 2011, с. 130).

Варто зауважити на прикладі симулятивної реальності, введеним Бодрійяром, який підкреслює унеможливлення трактування реальності, якою вона є. Розважальний парк Диснейленд показано як уособлення ірреального символічного. «Диснейленд: це дайджест американського способу життя, панегірик американських цінностей, ідеалізоване перегрупування суперечливої реальності. Усе правильно. Та за цим криється інше, й сам "ідеологічний" сюжет служить прикриттям симуляції третього порядку» (Бодрійяр, 2004, с. 21). Диснейленд певною мірою є уособленням небажання дорослішати та втечу від відповідальності в реальності.

Отже, культура симуляції та симулякрів третього порядку стає залежною не від людських потреб та бажань, а від капіталістичного устрою. До того ж, нині діджитал-культура стала основним джерелом капіталу та асимілювалася під ринок. Існування людини онтологічно залежить від симулятивної реальності, вихід з якої на даному етапі еволюційного розвитку є практично неможливим. Симуляція ліквідує поєднання душі та тіла через символічні операції коду. Свобода індивіда закарбовується в код і стає складною для розкриття, враховуючи нашарування симулякрів.

3.2 Споживацька культура як відмова від свободи

Актуальним визначенням для сучасності вважається побудова системи розставлення акцентів і споживаних товарів. Сучасники вибудовують навколо себе образи, стикаються з факторами задоволення або незадоволення. Культура піддається демонстративному дослідженню масового виробництва. Головним чинником вибору стає авторитетність, яка дозволяє індивідам підкреслювати самоцінність та відіграє роль референта. Авторитетність досягається за допомогою культури моди та виокремлення сфери послуг, якій підпорядковуються контрольовані маси.

Бодрійяр вважає, що «мода - це стадія чистої спекуляції в царині знаків, де немає жодного імперативу когерентності або референтності» (Бодрійяр, 2011, с. 178). У випадку моди та економічної перспективи така недетермінованість призводить до характерної циклічності, тоді як обумовленість у контексті знакової системи або виробництва породжує безперервний порядок.

Влада вже не полягає в ізольованих священних знаках, виведених із вільного символічного обігу, а схована в самому процесі побудови системи симулякрів, які все ж таки підпорядковані формальному коду. Так ілюструється залежність людини не від влади, а від запропонованих символів, які виражають владу.

Бодрійяр попереджає про можливість піддатися пуританським вивертам, які зводять усе до сексуальності, ігноруючи глибші принципи реальності та референції, а також пов'язані з ними аспекти несвідомого та сексуальності. Натомість, мода представляється як сфера, де проявляється гра відмінностей. Автор вказує на обмеження аналізу моди лише одягом, оскільки саме в ньому найлегше відобразити «модифіковану сексуальність» (Бодрійяр, 2011, с. 184). Таке звуження перспективи на сексуальне визволення та просте звільнення від одягу розглядається як наслідок такого підходу, що обмежує символічний аспект на користь статі та аспекту фізичного. Загалом, пропонується критичний

погляд на уявлення про сексуальність і моду з виокремлення необхідності зважати на глибші аспекти реальності та символічного обміну.

Шляхом пропонування різноманітних товарів і послуг, які поліпшили б емоційний стан та задоволення, виникає процес формування звичок у споживача, що прив'язують його до цих об'єктів. Поступово ці товари глибинно впливають на свідомість перетворюючи життя індивіда на перманентний пошук універсальних товарів. Виходячи з цього процесу, у споживача формується модель поведінки і мислення, яка значно змінює його життя і привносить різні за характером зміни. Означення тіла реалізується за допомогою або статі або одягу, саме тіло перетворюється на маску, а «нагота стає симулятивною моделлю тіла» (Бодрийяр, 2011, с. 185).

Задля репрезентації теми споживацтва пропонується розглянути певні, обрані під час дослідження, концептуальні «схеми», до опису яких вдався Бодрийяр:

- 1) жіночність і порнографія;
- 2) «гіпермаркет культури»;
- 3) ефект Бобура.

1) **Жіночність.** Змінивши свою унікальність, чоловіче і жіноче також позбавляються можливості нескінченного існування після смерті. У сучасній культурі сексуальність відіграє важливу роль і набуває істотного значення, оскільки знаки заповнюють усю сферу сексуального.

Детальніше розглядаючи тему жіночого та чоловічого варто зазначити про сексуальне вивільнення. «Жінка може досягати "емансипації" та "звільнення" лише в ролі "сили насолоди" або "сили моди", аналогічно до того, як пролетарі завжди звільнялися лише як трудова сила» (Бодрийяр, 2011, с. 187). Однак тут виникає значне ілюзорне сприйняття. Історичне визначення жіночності конструюється на основі тілесно-статевого зумовлення, пов'язаного з феноменом моди. За умови отримання жінкою рівних із чоловіками прав і можливостей, з'являється доступ до вивільнення через моду і стать. В даному

контексті виразно проявляється, наскільки мода є формою праці і необхідно розглядати матеріальну працю і модну працю як історично рівноправні.

Намагаючись протестувати проти змісту, суспільство дедалі більше підкоряється логіці коду. Мода перешкоджає можливості революційних змін, тому що побудована на знаковій системі. Єдиним рішенням є пошук істини світу, тобто деконструкція знаку, подібно тому, як «альтернативою політичній економії може бути лише деконструкція форми товару і самого принципу виробництва» (Бодрийяр, 2011, с. 188).

Парадокс полягає в тому, що навіть після сексуальної революції сімдесятих років, коли прагнення до раніше забороненого зросло в кілька разів, шлях до досягнення цих почуттів все одно обходить спокусу, залишаючи її нереалізованою.

До прикладу використання тіла як продукту капіталістичної системи Бодрийяр аналізує порнографію яка призводить до радикальної трансформації та руйнації сфери мистецтва сексуальності. Як зазначає Бодрийяр, «сексуальна революція сама ж себе і пожирає, оскільки фактично сексуалізацію життя утворює смерть» (Бодрийяр, 2011, с. 321). Порнографія переходить у гіперреальність, спотворюючи реальність, вдаючись до заповнення всіх просторів тілесного. Оскільки наша культура вже повністю проникнута сексуалізацією і стала культурою тіла, елементи сучасності можна загалом порівняти з культурою порнографії: абсолютна прозорість, переповнення реальності та гіперреальність речей.

Порнографія не маскує жодної істини, а лише демонструє її відсутність. Вона не є ідеологією, але стає симулякром, що створює парадоксальну межу сексуального. Існуючі об'єкти тілесної конституції у порнографії знищені, адже порнографія розкриває останні таємниці світу, навчаючи людей спотвореному сприйняттю тіла. Зазвичай таке оформлення реальності провокує культуру змінюватися на одномірну, а головним проявом культури споживацтва стає конкретика виробництва та задоволення.

Людина не досягає бажаного розкриття через ілюзію контролю та стикається з порушенням власної ідентичності в силу нашарування різних концептів та великого обсягу запропонованих продуктів капіталізму.

2) **«Гіпермаркет культури».** «Гіпермаркет, більше ніж завод і традиційні інституції капіталу, вже став моделлю для будь-якої прийдешньої форми контрольованої соціалізації: об'єднанням наново в однорідному часопросторі всіх розкиданих функцій тіла та соціального життя...» (Бодріяр, 2004, с. 113).

Гіпермаркети, споживацькі центри масової привабливості, створені для форми прихованого контролю над суспільством. Їх поява значно впливає на навколишнє середовище, адже діяльність різних індивідів стає залежною від перерозподілу торгівлі. Гіпермаркети потребують багато уваги та концентрації дій, зміни простору та інфраструктури, залучення працівників на утримання певного центру. За цим послідовно вибудовується головна мета людини масовості, яка спрямована на виключне споживацтво.

Певною мірою гіпермаркети виконують функцію модернізованого управління, яке коригується завдяки системі коду. В гіпермаркеті сконцентрована вся життєва сила, а він, у свою чергу, є активною інтегрованою версією соціалізації суспільства. Як висловлюється Бодріяр, гіпермаркет слугує «ядром, яке визначає агломерацію» Бодріяр, 2004, с. 114). В такий спосіб індивід на несвідомому рівні опиняється під ідеологічним тиском вже вище згаданої споживацької культури. Різноманітність вибору товарів впливає на сприйняття реальності як насиченої продуктами капіталу системи. Збільшення рівня споживацтва еквівалентне зростанню симуляції.

3) **Ефект Бобура та маси.**

Бодріяр зазначає, що «маса стає дедалі щільнішою сферою, до якої прямує все соціальне, аби зазнати імплізії і поглинутися в процесі неперервної симуляції» (Бодріяр, 2004, с. 102).

За своєю функціональністю маси діють як «імплізивна сфера просторового викривлення, що прискорюється, де всі виміри вгинаються

всередину самих себе і згортаються в ніщо, залишаючи позаду себе таке місце, де може відбуватися тільки поглинання» (Бодрийяр, 2000а, с. 2). Імплозія змальовується як страх руйнації ідентичності, що є іронічним в сучасному суспільстві, оскільки суб'єкт знаходиться в постійному поглинанні інформації. Даний механізм призводить до фрагментації особистості та руйнуванню індивідуальної роботи думок над собою.

Насамперед ситуація з масами пов'язана з внутрішніми потребами, а також прагненням до поглинання і культури і соціальної структури. У цьому контексті суспільству належить знайти шляхи щодо встановлення факторів, які би допомагали у створенні сенсу. Соціум сам і формує значну масу, яка більшу частину часу перебуває у стані страху, який не підкоряється контролю.

Бобур служить моделлю для майбутньої контрольованої соціалізації, де всі функції тіла та соціального життя об'єднуються в єдиному просторі. Всі аспекти життя, такі як робота, дозвілля, засоби інформації та культура, стають «відображенням різноманітних потоків інтегрованих мікросхем» (Бодрийяр, 2004, с. 93). Це створює часопростір, що функціонує як симуляція соціального життя.

Потрібно, щоб маса споживачів була рівнозначною масі виробництва. У гіпермаркеті відбувається злиття та конфронтація цих двох мас, що перетворює Бобур втілює зовсім відмінне від традиційних культурних установ явище, створюючи умови для контролю та уніфікації соціального життя, де індивіди стають складовими частинами цілісної системи, де кожен аспект їхнього життя піддається контролю та симуляції.

Маса виробництва є перешкоджаючим чинником на шляху досягнення свободи, оскільки вона перешкоджає можливості здійснення революційних змін і збереженню історичної спадкоємності, вживаючи захисних заходів проти своєї індивідуальності. За Бодрийяром, її функціонування базується на принципі симуляції та «фіктивного референта, який передбачає існування політичного класу як фантома і виключає можливість масової участі в політичному процесі» (Бодрийяр, 2000а, с. 6). Так маса одночасно є і символом смерті, і кінця політичного процесу, що позбавляє її можливості контролювати саму себе. З її

існуванням актуалізується руйнування політичної волі. Отже, влада як така розчиняється в суспільстві, залишаючи за собою лише свій симулякр.

Ідеологізація споживацтва наглядно демонструє відмову від вивільнення від капіталістичних чинників. Вся діяльність індивіда спрямовується не на інтерсуб'єктивність, а на становлення людини як осередка суспільства. Особливої значущості набуває цифрова реальність, яка стає первинним чинником визначення наших життєвих умов і практик. Визнання і «розуміння цифрової реальності є передумовою для визначення пріоритетів і розроблення стратегій взаємодії з нею» (Hassan, 2020). Цифрова реальність, як і будь-який продукт капіталізму, формується на засадах попиту, тому людина істотно впливає на продовження розвитку симуляції, підвищуючи інтерес до користування діджитал товарами.

У рамках постмодерністського марксизму зазначається, що багато основних категорій сучасного суспільства зазнають суттєвих змін і переглядів в умовах постмодерного контексту. Такі зміни вносять істотний вплив на функціонування і сприйняття цих категорій. У зв'язку з цим постає необхідність у пошуку шляхів інтеграції та адаптації цих категорій у новому контексті цифрових технологій.

Отже, в часи всеохопного поля інформації свобода вибору сприймається як її відсутність. У зв'язку з імплізивними конструктами реальності індивід шляхом реформування себе втрачає свою можливість для досягання свободи. Соціальне, за схожим принципом, втрачає свою визначеність.

3.3 Спосіб реалізації свободи у Жана Бодрійяра

Погляди просвітителів, засновані на раціональному розумі, слугували інструментом звільнення, даючи змогу розуму просвітити маси і розкрити їм, що їхня «власна згода дає змогу деспотам зберігати владу» (Baudrillard, 1988, р. 217). Однак нині люди вже не є суб'єктами або об'єктами, відчуженими або вільними. Сьогодні ми стикаємося з відчуженням, спричиненим впливом машин і кодового середовища.

В реальності тотальної прозорості та підпорядкування образам Бодрійяр не підводить до радикального знищення споживацької культури, навпаки підтримує її існування, допоки вона базується на певних правилах коду.

Для повного розуміння цих змін необхідно взяти до уваги мінливу природу людської природи. Під час взаємодії з різними інформаційними технологіями відбуваються зміни в поведінці, нормах і самосвідомості людської суб'єктивності. Інформаційні технології впливають на зміну людського суб'єкта. Вони не лише пристосовуються до статичної концепції суб'єктивності, а й є невід'ємною частиною культурного середовища, що формує рамки мислення.

На вимогу, побудованій на відповідальності, усвідомленості та покірності бути окремим суб'єктом, людина реагує з достатньою кількістю опору. Дана поведінка, заснована на засадах соціального опору, може бути розглянута з різних точок зору, але в контексті психології та соціології, вона може бути розглянута як опір системі. Однак, відчуття суб'єктивності та самовираження є важливими для суспільного та індивідуального, психічного та емоційного благополуччя. Отже, «стратегічний опір системі полягає у вимозі звільнення суб'єкта», тобто у збереженні індивідуальності та можливості самовираження, незалежно від того, які обмеження існують навколо. (Бодрійяр, 2004, с. 125).

Згідно зі статтею, що посилається на Герберта Маклуена, сучасні інформаційні технології змінюють наші способи самосприйняття в соціальному та політичному контексті. Суб'єктивність формується і переорієнтовується під впливом нових технологій. У цьому контексті «швидкість долає простір,

оскільки дефіцит інформації замінюється інформаційним перевантаженням інформації» (Koch, 2014, pp 308-316). Отже, не можна очікувати однозначних результатів від нових технологій. Результати залежатимуть від взаємодії суб'єкта із самою технологією.

Суспільство не готове брати на себе відповідальність перед викриттям збудованих образів, адже це свідчитиме про оголення образу та оновлення функціональності індивіда.

Одним з виходів Бодрійяр передбачає процес десимуляції, в якому соціальне втрачає свою сутність та перестає бути способом референції. В такий спосіб десимуляція характеризує собою виклик, який має логічно визначити співіснування капіталу та влади. В той же час Бодрійяр зазначає, що «нас зможуть врятувати лише природні катастрофи, які примусять нас задуматись» (Бодрийяр, 2000б, с. 9–10).

Отже, головними тезами лише «штучної» реалізації свободи є:

- симулякр не визначає істинність, що попереджає про втрату суб'єктності;
- символи і знаки показують лише образ, які не можуть бути вивільненими через існування в кодовій системі.

Діяльність людини зводиться до простого вдоволення імпульсів та механічного існування. Саме тому свобода може бути виражена лише в образній системі, яка апріорі є фіктивною.

ВИСНОВКИ

В даному дослідженні було здійснено спробу охарактеризувати особливості репрезентації концепції свободи в постмодернізмі. Було викладено основні особливості визначеного періоду та сформульовано різні чинники досягнення індивідом свободи в умовах постмодерну.

Концепт свободи людини у постмодерній традиції увиразнюється крізь призму певних персональних та соціальних факторів, таких як:

- віртуалізація як втрата суб'єктивності (інформація як рушійна сила);
- плюралізм;
- «турбота про себе» як недостатній спосіб самореалізації;
- сексуальне вивільнення як поштовх до саморозуміння;
- симулякри та симуляція як фактор неможливості втілення персональної свободи;
- порнографія як одномірна реальність;
- маси та їх недостатній потяг до революційних змін (бездумна трата потенціалу);
- гіпермаркет як придушення змоги до рефлексії.

За допомогою праць Фуко змальовано основні чинники практики «турботи про себе», які впливають на формування людини в суспільстві, а саме: випробувальні практики, самоаналіз, робота думки над собою.

Свобода є уособленням не можливості вільного бездумного вибору в умовах масової вседозволеності, а відповідальності за власні вчинки та конструювання реальності в суспільстві разом з іншими індивідами.

Розкрито концепт вивільнення сексуальної свободи, а точніше неможливість її повного розкриття через завелику кількість пропонованих продуктів споживацької культури.

Показано як споживацька культура впливає на формування ідентичності в умовах «свободи вибору» та критичному аналізу концепту гіпермаркета.

На прикладі праць Мішеля Фуко та Жана Бодрієра продемонстровано порушення персонального та соціального простору людини, де віртуалізація та соціальні інститути є факторами, які пригнічують намагання індивіда досягти свободи.

Підсумок щодо симуляції та її впливу на свободу людини:

1. Людина визначається як соціальна істота, а не як унікальний суб'єкт;
2. Речі втрачають практичну цінність, перетворюючись на знаки;
3. Релевантним стає те, що людина вкладає в соціальний образ;
4. Реалізація свободи залежить від взаємодії суб'єкта з технологіями.

В умовах технологізації суспільства змальовано активну залежність мас від соціального простору та віртуалізації, що призводить до симуляції реальності, а отже, до втрати істини. В таких умовах абсолютна свобода – ілюзорний концепт, який надає відчуття контролю над життям індивіда, але втрачає свою сутність через фрагментацію особистості, на яку впливає інформація.

За допомогою аналізу концепцій свободи Фуко та Бодрієра підкреслено різність підходів та проведено їх порівняльний аналіз. Фуко визначає свободу через існування влади та їх співзалежний функціонал індивіда і влади. Натомість Бодрієр наголошує на зруйнованому образі влади в технологічному суспільстві – влада стала симулякром. Обидва філософи продемонстрували один висновок, але з різних сторін – досягнення свободи на даному етапі розвитку людства є неможливим.

Свобода в постмодернізмі – комплексний концепт, який вимагає багато послідовних чинників утворення та гармонійної взаємодії між індивідом, суспільством та владою. Однак головна суперечність полягає в бажанні людини постмодернізму деконструювати цінності, а отже, деконструювати концепт свободи, що призводить до відсутності платформи для її досягання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бодрийяр, Ж. (2000а). *В тени молчаливого большинства, или Конец социального* (Н. В. Суслов, Перекл.). Издательство Уральского университета.
- Бодрийяр, Ж. (2000б). *Забуть Фуко* (Д. Калугин, Перекл.). Владимир Даль.
- Бодрийяр, Ж. (2004). *Симулякри і симуляція* (В. Ховхун, Перекл.). Вид-во Соломії Павличко “Основи”.
- Бодрийяр, Ж. (2011). *Символический обмен и смерть* (С. Н. Зенкин, Перекл; 4th ed.). “Добросвет”, “Издательство „КДУ”.
- Коваadlo, Г. П. (2008). Свобода як основа формування людини та як “турбота про себе.” *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр.*, 76, 12–24. <http://dspace.nbuiv.gov.ua/handle/123456789/77265>
- Ліотар, Ж.-Ф. (1995). Ситуація постмодерну. (Ю. Джулай, Перекл.). *Філософсько-соціологічна думка*, 5-6, 15–38.
- Лях, В. (2004). Соціальні, особистісні та екзистенційні виміри свободи. *Мультиверсум. Філософський альманах*, 44, 3–13.
- Петренко, М. (2017). Філософія свободи в контексті проблеми людської гідності. *Multiversum. Philosophical Almanac*, 49(1-2), 142–156. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1064671>
- Фромм, Е. (2019). *Втеча від свободи*. (М. Яковлев, Перекл.). Клуб сімейного дозвілля.
- Фуко, М. (1998). *История сексуальности-III: Забота о себе* (Т. Н. Титова & О. И. Хома, Перекл.). Дух и Литера.
- Фуко, М. (2006). Этика заботы о себе как практика свободы. *Интеллектуалы и власть* Ч. 3. (сс. 241–270). Праксис. https://monoskop.org/images/b/b8/Fuko_Misel_Intellektualy_i_vlast_3.pdf
- Шкіль, Л. (2010). Сексуальність як різновид етичної субстанції (у розвідках Мішеля Фуко). *Гілея: науковий вісник*, 34, 300–306.
- Юрченко, М. С. (2018). *Концепция заботы о себе в стоической философии позднего эллинизма* (сс 141–145). Издательство Томского университета. <https://core.ac.uk/download/pdf/287407998.pdf>
- Baudrillard, J. (1988). *The Ecstasy of Communication*. Semiotext(e).

- Baudrillard, J. (2002). *The transparency of evil : essays on extreme phenomena*. Verso, , Cop.
- Campbell, E. (2010). Narcissism as Ethical Practice? *Cultural Sociology*, 4(1), 23–44. <https://doi.org/10.1177/1749975509356752>
- Chomsky, N., Foucault, M., & Rajchman, J. (2006). *The Chomsky-Foucault debate : on human nature*. The New Press.
- Foucault, M. (1984). *L'éthique du souci de soi comme pratique de la liberté*. Concordia . <http://1libertaire.free.fr/MFoucault212.html>
- Foucault, M., Henri-Paul Fruchaud, Lorenzini, D., Cremonesi, L., & Al, E. (2016). *About the beginning of the hermeneutics of the self : lectures at Dartmouth College, 1980*. University Of Chicago Press.
- Hassan, R. (2020). *The Condition of Digitality: A Post-Modern Marxism for the Practice of Digital Life*. London: University of Westminster Press, 2020. *Laboratorium: Russian Review of Social Research*, 12(3). <https://doi.org/10.25285/2078-1938-2020-12-3-227-230>
- Koch, A. (2014). Democracy and Virtual Politics. In C. De Landtsheer, R. F. Farnen, D. B. German, H. Dekker, H. Sünker, Y. Song, & H. Miao (Eds.), *E-Political Socialization, the Press and Politics: The Media and Government in the USA, Europe and China* (pp. 303–318). Peter Lang AG. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv2t4csq.17>